

LA CORRESPONDÈNCIA ENTRE AGUSTÍ BARTRA I RAFAEL TASIS: UN DIÀLEG ENTRE L'EXILI I LA CATALUNYA FRANQUISTA*

JOSEP CAMPS-ARBÓS

Universitat Oberta de Catalunya. Estudis d'Arts i Humanitats
Correspondència: INS La Serra. Carretera de Torregrossa, km 1,9

25230 Mollerussa

Tf.: 97 360 26 12

jcampsar@uoc.edu

ORCID ID: 0000-0002-9326-6005

Resum

L'article analitza la correspondència, datada entre 1954 i 1961, entre Agustí Bartra, resident a Mèxic, i Rafael Tasis, establert a Barcelona després de retornar del seu exili a França. Prenent com a base l'epistolari, intentarem aproximar-nos a les qüestions literàries que plantegen les cartes dels dos autors. No en va, les lletres van farcides de referències a l'ambient literari de l'època, de comentaris a les obres pròpies i alienes, de projectes i, òbviament, d'afalacs personals i de complicitats. Un material notablement interessant i pràcticament desconegut, que ens permet conèixer millor la cultura catalana de la segona meitat dels anys cinquanta del segle passat.

Paraules clau

Agustí Bartra, Rafael Tasis, exili, crítica literària, literatura del jo

Abstract: *THE CORRESPONDENCE LETTERS BETWEEN AGUSTÍ BARTRA AND RAFAEL TASIS: A DIALOGUE BETWEEN THE (CATALAN) EXILE AND FRANCOIST CATALONIA*
This paper analyses the correspondence, dated 1954-1961, between Agustí Bartra, residing in Mexico, and Rafael Tasis, who took up residence in Barcelona after his exile in France. We shall attempt to analyse the literary issues posed by both authors. It is actually not surprising that their letters are brimming with references to the literary atmosphere of the period, notes on their own and other's works, projects, and obviously mutual praise and complicity. This is especially interesting and almost unknown documentation, which allows us enhance our the knowledge about Catalan culture of the second half in the 1950s.

* El present treball reelabora una comunicació presentada al II Simposi Agustí Bartra, celebrat a Terrassa i a la Universitat Autònoma de Barcelona els dies 27 i 28 de març de 2008, amb motiu del centenari del naixement del poeta.

Key Words

Agustí Bartra, Rafael Tasis, exile, literary reviewing, one's own literature

1. INTRODUCCIÓ

La correspondència dels escriptors exiliats és una font bàsica per a conèixer de primera mà no tan sols la personalitat dels seus autors —i la seva activitat creadora— sinó també per a il·luminar zones ombrívols de la literatura, la cultura i la política catalanes. Dos dels epistolaris més rics del període 1939-1975 són, sens dubte, els d'Agustí Bartra i Rafael Tasis.¹ Pel que fa referència al primer, com indica Jaume Aulet, es tracta d'«un material impressionant per a aprofundir en el coneixement del contacte dels exiliats amb l'interior, dels exiliats entre ells, per a obtenir noves dades biogràfiques tant de Bartra com dels seus interlocutors, per a clarificar les opinions del poeta respecte a la literatura i per a resseguir el procés de gestació dels seus llibres» (AULET 1998: 540). I és que tot i les destacades aportacions que s'han efectuat els darrers anys en l'edició de l'epistolari —fonamentalment des de la benemèrita col·lecció «Papers Bartra», dirigida per Jaume Aulet i editada per l'Ajuntament de Terrassa— que ha permès comptar amb mostres representatives o amb la totalitat de la correspondència amb Joan Fuster, Pere Calders, Francesc Trabal, Joan Oliver o C. A. Jordana, resta molta tasca a fer ja que, a tall d'exemple, ens manca encara l'edició de les cartes amb Antoni Ribera, Maurici Serrahima, Vicenç Riera Llorca o Josep M. Cruzet, entre d'altres.² Quant al

1. Per tal de contextualitzar degudament el contingut d'aquest article vegeu les encara útils biografies sobre Bartra: MURIA (1990: 153-265); i sobre Tasis: ARIMANY (1967: 158-166 i 215-227) i POBLET (1967: 143-157 i 167-173).

2. Els volums publicats de la col·lecció «Papers Bartra», i que recullen part de l'epistolari de l'escriptor amb autors catalans, són els següents: *Miquel Martí i Pol i Agustí Bartra. Diàleg epistolar*, núm. 3 (1999); *Epistolari Pere Calders Agustí Bartra (I)*, núm. 5 (2001); *Epistolari Pere Calders Agustí Bartra (II)*, núm. 7 (2003); *Correspondència amb Agustí Bartra des de l'exili xilè. Cartes de C. A. Jordana, Domènec Guansé i Francesc Trabal*, núm. 9 (2005); *Correspondència entre Agustí Bartra i Joan Oliver*, núm. 10 (2006) i *Sempre poeta i traductor. Agustí Bartra i Rolfe Humphries: cartes i versions*, núm. 14-15 (2011). L'edició d'aquest material ha anat a cura de Jaume Aulet, excepte el darrer títol que ha tingut com a curador Sam Abrams. Sobre la

segon, tot i que comptem amb la publicació de les lletres creuades entre el polifacètic intel·lectual barceloní —no en va, Tasis fou narrador, dramaturg, crític literari, historiador, traductor i editor— i Pere Calders, Salvador Espriu, Joan Fuster, Josep Tarradellas i Ramon Xuriguera, es tracta d'un nombre ínfim dels corresponents amb qui va cartejar-se ja que encara falta donar a conèixer l'epistolari amb Avel·lí Artís-Gener (Tísner), Domènec Guansé, Joan Oliver o Mercè Rodoreda, per esmentar només uns noms.³

El nostre treball intenta, modestament, omplir un d'aquests buits. En el Fons Bartra-Murià de l'Arxiu Històric de Terrassa (FBM) hi ha dipositada la correspondència entre Agustí Bartra i Rafael Tasis, retornat de l'exili a París el juliol de 1948. Ambdós havien col·laborat durant el període bèl·lic i revolucionari a publicacions culturals com *Mirador* (1936-1937, tot i que Tasis ja ho feia des de la seva fundació el 1929) o *Meridià* (1938-1939); havien participat en les emissions radiofòniques de l'Agrupació d'Escriptors Catalans (entre desembre de 1936 i octubre de 1937) i havien format part del jurat, presidit per Jaume Serra Hünter, del Premi Valentí Almirall de periodisme el desembre de 1937, atorgat al recull *Quinze articles* d'Antoni Rovira i Virgili.⁴

col·lecció vegeu GONZÁLEZ (2007: 517-521). Anteriorment, Antoni Ribera havia reproduït cartes de l'escriptor a «Bartra i la revista *Antologia*: una relació entre l'exili i l'interior», *Faig*, núm. 30, octubre de 1988, ps. 107-115. També caldria tenir present la correspondència de Bartra amb Joan Fuster editada per Santi Cortés a Joan Fuster, *Correspondència*, volum 2, València: Tres i Quatre, 1998, ps. 65-249. Val a dir que el mateix Bartra ja havia incorporat passatges de la seva correspondència a *Sobre poesia*, Barcelona: Laia, 1980, o al pròleg a Pere Vives, *Cartes dels camps de concentració*, Barcelona: Edicions 62, 1968, ps. 5-12.

3. Els treballs que apleguen l'epistolari publicat de Tasis són els següents: Joan Fuster, *Correspondència*, volum 11, València: Tres i Quatre, 2009, ps. 73-257, a cura de Josep-Vicent Garcia i Raffí; Josep Camps Arbós, *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010; Josep Camps Arbós, «Rafael Tasis, lector i corresponent de Salvador Espriu», *Indensinenter*, núm. 6, ps. 29-46; Pere Calders, *Fe de vida. Cartes a Rafael Tasis*, Barcelona: Acontravent, 2012, a cura de Francesc Foguet i Montserrat Bacardí; i Josep Tarradellas, Rafael Tasis, *Estrictament confidencial*, Barcelona: Viena, 2014, a cura de Francesc Foguet.

4. Sobre l'adjudicació del premi i l'activitat de Tasis i Bartra durant la guerra civil vegeu CAMPILLO (1994: 280-281). A l'arxiu personal de Rafael Tasis (APRF), propietat del seu fill Rafael Tasis i Ferrer i dipositat a la Universitat Autònoma de Barcelona, es

L'epistolari que és objecte de comentari consta de 25 cartes (12 de Bartra a Tasis, que són còpies de l'original, i 13 de Tasis a Bartra).⁵ La majoria de les lletres abasten des del febrer de 1954 fins al novembre de 1957; les dues darreres que es conserven, datades l'abril-maig de 1961, no són gaire significatives. Prenent com a base la correspondència, intentarem aproximar-nos a les informacions més remarcables que s'hi aporta: les referències a l'ambient literari de l'època; les publicacions editades a Mèxic, pels exiliats (preferentment *Pont Blau* i *Gasetta de Lletres*),⁶ i a l'interior; els comentaris a les obres pròpies i alienes; o les edicions i els projectes. Un epistolari que ha estat qualificat, nogensmenys, d'«important» (AULET 1998: 540).⁷

2. DE MISCEL·LÀNIES I ANTOLOGIES

En la carta que enceta la correspondència (24-2-1954)⁸ Tasis convida Bartra a participar en una miscel·lània d'homenatge a Josep Carner amb motiu dels setanta anys del cèlebre «Príncep dels Poetes».⁹ A la lletra de resposta (14-3-1954) Bartra manifesta la seva admiració per la figura de Carner, alhora que apunta una velada crítica envers alguns exiliats, com els que conformen l'anomenat «grup de Coyoacán», que a través dels *Quaderns de l'Exili* havien estat crítics amb el poeta: «considero bella i justa —de justícia tant envers una obra com envers

conserva un exemplar dedicat del primer recull poètic de Bartra, *Cant corporal*, datat el març de 1938. La dedicatòria diu el següent: «A R. Tasis i Marca. Homenatge de simpatia».

5. Dissortadament, les cartes originals de Bartra no es troben recollides a l'APRF. A més, tot i les còpies dipositades al FBM, falten, com a mínim, les lletres dels dies 13 de juliol i 9 d'agost de 1956.

6. Per a un inventari del contingut de les revistes catalanes editades a Mèxic entre 1939 i 1981 vegeu FERRIZ (2009).

7. A l'article, Aulet qualifica de fonamentals els epistolaris de Bartra amb Antoni Ribera, Pere Calders i els seus fills; importants, a banda del de Tasis, són els de Joan Fuster, Joan Oliver, Vicenç Riera Llorca, Jordi Pinell i Josep Sol.

8. Per tal d'agilitar el nostre discurs donarem entre parèntesi la data de redacció de les cartes.

9. Cal recordar que Josep Carner havia prologat la novel·la de Bartra, *Xabola*, publicada a Mèxic el 1943 a la Biblioteca Catalana.

una actitud que, no per silenciada en alguns sectors, és menys evident— la iniciativa».¹⁰ A la mateixa carta demana a Tasis la possibilitat de presentar a la miscel·lània un poema enlloc d'un text en prosa; la raó que addueix és que «se m'ha imposat cada vegada amb més força l'evidència que allò que jo pugui dir sobre Carner ho he de dir en poesia». Tasis (22-3-1954) li indica que no creu «que hi hagi cap obstacle a què la vostra col·laboració al llibre que preparem sigui un poema, sempre que aquest estigui consagrat al nostre homenatjat i inspirat en la seva obra». Pocs dies després (28-3-1954) es veu obligat a rectificar: «era impossible incloure en el volum projectat un poema, encara que fos directament inspirat, com jo vaig dir-li en l'obra i la persona del nostre admirat poeta». És davant d'aquesta impossibilitat que li aconsella que escrigui una prosa lírica, «i no m'escau pas d'explicar a l'autor d'*Odiseu* la força expressiva i el valor que un tal gènere pot assolir a la ploma d'un poeta».¹¹ Bartra (26-4-1954), però, no acceptarà la proposta: «si és així, si la poesia és benvinguda en un llibre d'homenatge a un poeta, trobo absurd que s'imposi als poetes invitats a col·laborar-hi la forma que ho han de fer: *en prosa!*»

Gairebé un any després, Tasis (20-2-1955) trameta a Bartra la llista d'autors que col·laboren a la miscel·lània. A la resposta (8-6-1955), li notifica que ha publicat el poema creat per a l'ocasió, «A Josep Carner en els seus setanta anys», a *Pont Blau*,¹² i afegeix que «alguns dels noms que consten a la llista provisional que em va enviar em lleven tot desig de figurar-hi. Deixant de banda els tèrbols i els “dialogats”,

10. Com bé assenyala CASACUBERTA (1989: 104), «tot i l'admiració que experimenten alguns dels components dels *Quaderns* per l'obra i la personalitat de Carner, no li fan concessions a l'hora de criticar les seves idees sobre la cultura i l'actitud poc rigorosa i mancada de compromís que denoten, d'una banda, l'apadrinament d'obres inconsistentes i, de l'altra, el fet d'escriure en castellà una part de la producció literària d'exili. Per al grup de *Quaderns*, l'escriptor català, pel fet de ser català, contreu unes determinades obligacions morals en relació amb la *pàtria*».

11. Tasis també proposa a Bartra que *Pont Blau* publiqui un número extraordinari dedicat a Carner on es podria incloure el poema. Aquest número no arribà a realitzar-se. D'altra banda, *La Nostra Revista*, una altra publicació editada a Mèxic, sí que dedicà el seu darrer número, el 75, de maig-setembre de 1954, a homenatjar Carner.

12. El poema va aparèixer a *Pont Blau*, núm. 24, octubre de 1954, ps. 318-319, i es tracta d'un brillant homenatge líric a la figura i l'obra del poeta. Val a dir que és el darrer text que Bartra va publicar a la revista.

n'hi ha un que deshonra la causa catalana. Aquesta llista, al meu judici, té la infelicitat absurda d'un arreplec parcial, "bien pensant" i endreçat, sota la tàcita presidència d'en Riba, l'únic nom que no s'arreglera alfabèticament». Tasis (8-9-1955) comentarà part d'aquestes crítiques: «no identifico aquell que, segons vós, deshonra la causa catalana. No crec pas ésser suspecte en matèria de transigència, però us heu de fer càrrec com és difícil de matar tot el que és gras i d'excloure de certs llocs i certs llibres homes i signatures que se us ofereixen amb una interessada insistència». Quin podria ser el nom a què feia referència Bartra? Si repassem la llista de col·laboradors del volum d'homenatge —que va ser publicat el 1959 per l'Editorial Selecta amb el títol de *L'obra de Josep Carner*— creiem que Bartra està parlant de Joan Perucho: cal tenir present que Antoni Ribera li havia comentat en una carta (30-7-1953) el passat falangista de Perucho i, a la resposta (8-8-1953), qualificarà el seu segon llibre de poemes, *Aurora per vosaltres* (1951), «d'una mediocritat absoluta, de flors de drap brut» i el poeta de «noi de casa bona o que ho sembla». ¹³ Ni que sigui anecdòtic, la miscel·lània va incloure a l'apartat «Llorer d'ofrena», integrat per poemes dedicats a Carner i traduccions de textos carnerians a l'anglès i a l'alemany, la composició de Bartra.

Un altre tema recurrent de les primeres cartes creuades entre Bartra i Tasis és el comentari a l'*Antologia de la poesia catalana (1900-1950)* de Joan Triadú, publicada el 1951 per l'Editorial Selecta. Justament, un dels poetes descartats va ser Bartra, que ja havia publicat els reculls *Cant corporal* (1938), *L'arbre de foc* (1946) i *Màrsias i Adila* (1948) i que, a més, havia exercit de compilador a *Una antologia de la lírica nord-americana* (1951). Com és ben sabut, en la revisió i revalorització de la poesia catalana contemporània efectuada per Triadú, la figura de Carles Riba ocupava una posició central en tant que «simbolitzava la universalitat i el classicisme propugnats per *Ariel* —i alhora

13. *Aurora per vosaltres* va ser finalista del premi de poesia *Óssa Menor* el 1951, que va obtenir Joan Vinyoli amb *Les hores retrobades*. L'edició, de només 326 exemplars, anava encapçalada per una carta-pròleg de Carles Riba i dotze dibuixos d'Albert Ràfols-Casamada i Maria Girona, un per cada poema. Per a una anàlisi del recull i de la seva escassa recepció, així com del falangisme de Perucho, vegeu GUILLAMON (2015: 79-116 i 218-223).

representava la més alta realització del postsimbolisme» (MALÉ 1999: 241). Una polèmica que no es limità a l'interior de la Catalunya franquista sinó que, tot i el retard temporal, va tenir una important repercussió a la premsa de l'exili i, més en concret, a *Pont Blau*. Qui obre el foc és Pere Calders amb un article en què defensava Triadú com a crític i assagista, malgrat l'absència de Bartra, «un dels noms que figurarien en la meua [antologia]», ja que dóna «una alta lliçó de valentia, recolzada per un esperit crític de primer ordre, amb el qual es pot no estar d'acord amb allò que expressa, però cal convenir-hi en la manera d'expressar-ho» (CALDERS 1953b: 282). Tasis (22-3-1954) comenta a Bartra la rèplica que ha publicat a *Pont Blau* a la valoració caldersiana i aprofita l'ocasió per a carregar amb bala contra l'antologia de Triadú: «ataco un tracte notòriament injust que l'antologista reserva a Josep Carner i a d'altres poetes catalans meritoris», entre ells Bartra (la seva absència li sembla «difícilment explicable»).¹⁴ I li indica que en el mateix número de la revista han aparegut un parell de comentaris més sobre l'obra: els d'Antoni Ribera, bel·ligerant, i que l'estén a l'altra selecció de Triadú, *Antologia de contistes catalans*

14. Vegem, a tall de mostra, un passatge d'aquesta ressenya: «El criteri selectiu de Joan Triadú és respectable, com tots els criteris quan s'expressen francament però és discutible. És —per què negar-ho?— de capelleta. Que la capelleta és digui *Ariel*, no vol dir res, perquè precisament hi ha molta gent que opina sobre l'esperit aristocràtic, hermètic, lleument desdenyós i notablement narcisista d'aquesta revista —tan lloable per altres conceptes— era tot el contrari d'allò que feia falta en aquests moments de tan destret espiritual, en què calia sobretot mantenir vivent i popular la literatura catalana. I és més discutible, per quant l'elogiosa i destacadíssima presentació dels nous valors de la poesia catalana va acompanyada de la minimització injusta d'alguns valors que, per bé que vagin enclosos a l'apartat “Els supervivents”, no deixen de tenir una vida gloriosa i perdurable» (TASIS 1954: 110). També a la correspondència de Tasis trobem altres exemples de l'opinió que li mereixia *Antologia de la poesia catalana* i, alhora, d'una altra selecció de Triadú, *Antologia de contistes catalans*; vegem, a tall de mostra, aquest passatge d'una carta adreçada a Ramon Xuriguera: «Aquest jove dinàmic, propulsor del grup *Ariel*, ha publicat una antologia de la poesia catalana de Verdaguer ençà, amb exclusions i inclusions molt discutibles i un sistema de valoracions encara més personal. Podeu comptar com se li han tirat al damunt els poetes deixats fora del clos! I la seva antologia de contistes, de gran volum, té falles tan curioses com l'oblit de Puig i Ferrer, Maseres, Millàs-Raurell i Folch i Torres, mentre inclou joves completament inèdits i d'altres que mai han publicat un conte enlloc» (3-7-1951, CAMPS 2010: 119-120).

(1900-1950),¹⁵ unes tries «que no són fetes amb esperit crític sinó amb esperit sectari» (RIBERA 1954: 107);¹⁶ i de Joan Fuster, que, tot i lamentar l'absència de Bartra, «un poeta que jo també inclouria a la meua *antologia*», no condemna la tasca del crític, a la vegada que remarca que «la personalitat de Joan Triadú té un valor, per discutit, evident» (FUSTER 1954: 111).¹⁷ Bartra, a la resposta (26-4-1954), manifesta desconèixer els comentaris de Ribera i Fuster; tanmateix mostra el seu acord amb les opinions expressades per Tasis:

El que passa a Triadú és que no va saber conformar-se amb el paper de veritable antòleg: col·locar-se darrere dels poetes, com un amorós servent a distància. Enlloc d'això, es va col·locar al davant de tot, ben alçada la bandera sectària i voltat dels seus escolanets. En general, la seva antologia dóna la impressió que la poesia i els poetes catalans són només un pretext perquè ell pugui pontificar, i palesa un desconeixement absolut d'allò que podríem anomenar grandesa i servitud de l'antòleg, que es redueix a comprendre i informar.

Bartra també comenta la seva absència a l'antologia de Triadú, «a més, sempre és un goig no ésser catalogat ni entre *Els Morts* ni entre *Els Supervivents* i pensar que el temps també antologa les antologies que es fan i desfan»; i exposa el projecte d'Antoni Ribera i el grup de la desapareguda revista *Occident* de confegir una «contraantologia», que fos una alternativa a la selecció de Triadú.¹⁸

15. Joan Triadú tampoc havia incorporat Bartra a l'*Antologia de contistes catalans (1900-1950)* publicada el 1950 per l'Editorial Selecta, tot i que havia donat a la impremta els reculls de narracions *L'oasi perdut* (1936) i *L'estel sobre el mur* (1942).

16. En un altre passatge de la ressenya Ribera corrobora les afirmacions: «I ens sap greu constatar que no sembla haver estat aquest esperit de justícia el que ha presidit les dues tries de Triadú, especialment, en la part d'escriptors contemporanis. Ans el contrari, aquesta darrera part sembla haver estat una afirmació i una imposició de determinats noms, cars a l'antòlegista per raons extraliteràries».

17. Fuster es referma en la seva opinió en una carta a Bartra datada a Sueca el 23 de juliol de 1951 (vegeu FUSTER 1998: 117-118). Sobre la correspondència entre Bartra i Fuster cal tenir presents els estudis de CORTÉS (1998: 13-48) i ESPINÓS (2004: 205-216).

18. De fet, l'opinió de Triadú sobre la poesia de Bartra no canviarà excessivament en el decurs dels anys: a la *Nova antologia de la poesia catalana* (1964) només inclourà un poema de Bartra («Oh, l'enclusa del mar») i a la segona edició del mateix llibre (1973) hi afegirà un segon poema («Cartells per als murs de la meua pàtria»).

3. LA PREMSA CULTURAL CATALANA DE L'EXILI A MÈXIC

La correspondència ens forneix notícies sobre dues de les publicacions catalanes editades a Mèxic: *Pont Blau* i *Gasetta de Lletres*. Bartra (21-1-1956) explícita els motius que el van dur, amb Pere Calders, a allunyar-se del grup dirigent de *Pont Blau*.¹⁹ En primer lloc, l'autoritarisme del director de la publicació, Vicenç Riera Llorca, i la supeditació de la revista —que considerava que havia de ser, bàsicament, literària— a interessos ideològics: «en Riera fa la revista tot sol, la qual cosa es nota prou, i està mediatitzat per la política del grup d'en Miquel Ferrer». ²⁰ Segonament, l'adopció de les modalitats regionals pròpies en la llengua literària en detriment d'uns criteris lingüístics únics i excloents a partir de la modalitat central:

Sobre el valencianisme l'absurd ha arribat fins a l'extrem de «traduir» al valencià un conte de Martínez Ferrando escrit fa vint o vint-i-cinc anys en català. Nosaltres considerem que la inserció en una revista catalana de textos (i quins textos, la major part!) dialectals representa un error bàsic que, a la llarga pot arribar a atemptar contra la unitat de la nostra llengua i tendeix a la balcanització de l'idioma que Fabra codificà per a tots.²¹

Tasis (12-2-1956) li precisa que el conte d'Ernest Martínez Ferrando va ser dialectalitzat expressament per una entitat oficial valenciana, la

19. Sobre aquesta revista vegeu MANENT (1976: 80-81) i, especialment, NOGUER (2007-2008).

20. Calders, en una carta a Tasis, opinava sobre aquesta mateixa qüestió: «Em parles, pel que fa a la fórmula *Pont Blau*, de la seva eficàcia a Catalunya. A mi m'havia semblat que seria més eficaç, encara, si es limitava a la literatura, sense l'intent d'una petita política —fer política a través d'editorials i notícies—, que ha d'impossibilitar, per força, la col·laboració d'escriptors que no tenen la teva valentia» (28-6-1954, CALDERS, 2012: 29).

21. El conte d'Ernest Martínez Ferrando a què fa referència Bartra és «Una vida» i va ser publicat a *Pont Blau*, núm. 30, abril de 1955, ps. 113-116. També Anna Murià donarà la seva visió del tema, coincidint amb la de Bartra: «El cas més greu fou el dels dialectalismes. Segons el criteri del director, no solament totes les formes dialectals, sinó tots els vulgarismes locals i totes les corrupcions de la llengua peculiars d'una comarca, especialment si eren valencians, havien d'ésser admesos a la revista» (MURIA 1990: 244-245).

Institució Alfons el Magnànim, i li anuncia la pròxima redacció d'un article, «Racó», en què plantejarà el tema de la incorporació de les variants geogràfiques a l'idioma literari.

Més nombroses són les notícies que fan referència a *Gaseta de Lletres*, el suplement literari de quatre pàgines que Bartra menà durant sis números (des de febrer fins a juliol-agost de 1956) i que anava encaixat dins *La Nova Revista*, dirigida per Avel·lí Artís-Gener.²² Bartra, en una extensa lletra (22-2-1956), comenta a Tasis els motius pels quals ha acceptat la proposta d'Artís-Gener d'encarregar-se de la direcció de *Gaseta de Lletres*: «llibertat absoluta de crítica i obrir a debat el tema de les coexistències paràsito-dialectals del català en les nostres revistes». Per tant, torna a posar sobre la taula una de les qüestions que havien provocat el trencament amb *Pont Blau*. I hi insisteix en l'editorial que obre el primer número, «Carta oberta a un escriptor valencià», que és la tria de diversos passatges d'una lletra adreçada a Joan Fuster el 3 d'agost de 1953:

No podem acceptar que aquesta tasca [la de Pompeu Fabra] i aquest sentiment siguin titllats d'absolutisme regional, car allò que s'aconseguí fou una gran síntesi idiomàtica nacional, oposada no a la pervivència dels dialectes, sinó a coexistències disgregadores en el camp cultural i literari interessades a mantenir un migrat esperit de regió, i caldria esbrinar encara si de regió espanyola o catalana. En el pla de la parla corrent, totes les nacions (àdhuc les d'idioma únic) estan lingüísticament diferenciades, *dialectalitzades*, però accepten una cristal·lització idiomàtica única (BARTRA 1956: 1).²³

22. A propòsit d'aquesta publicació escrivia Tasis a Joan Fuster en aquests termes: «L'Artís pare [Avel·lí Artís i Balaguer] era home de rancúnies, sobretot amb els que col·laboraven al que ell en deia un *Patufet* [*Pont Blau*]. Amb prou feines si em perdonà a mi, que el coneixia de feia trenta-dos anys. El seu noi és diferent, i us enviarà la seva revista, que és més àgil i ben presentada que la que feia el difunt» (15-5-1955, FUSTER 2009: 131). Sobre *La Nova Revista*, vegeu MANENT (1976: 79-80) i CASALS (1981: 29-31).

23. La lletra íntegra pot llegir-se a Joan Fuster, *Correspondència*, volum 2, ps. 185-190. És interessant l'opinió que d'aquest editorial dona Riera Llorca en una carta a Fuster (20-4-1956): «El que en Bartra pugui tenir contra l'ús de formes valencianes, no té res a veure amb l'amor a la llengua i caldria un psicoanalista per a trobar —en incompatibilitats personals— els orígens d'aqueixa mania. La seva rucada més gran és creure que el català ha de quedar —pels segles dels segles— com el deixà Fabra» (FERRER & PUJADAS 1993: 401).

Bartra també envia a Tasis les preguntes d'una enquesta que havia de reblar el clau sobre el tema i li demana que cerqui a Catalunya qui la pugui respondre i que, en conseqüència, li trameti els comentaris resultants;²⁴ finalment li requereix «Racó», l'anunciat article. A la carta posterior Bartra (8-3-1956) li reclama «notícies curtes, sense comentaris, de fets, informacions, etc. relacionades amb Catalunya o amb el moviment cultural del país per a una secció fixa de la *Gaset*a que he batejat amb el títol de “El mirall i la fona”».²⁵

No serà fins a la següent lletra (2-5-1956) que Bartra comenta «Racó», que tracta sobre la segona edició del *Diccionari General de la Llengua Catalana* (1954) de Pompeu Fabra i dels canvis ortogràfics i lèxics que presenta respecte a la primera. La valoració de l'article és del tot positiva: en lloa l'argumentació i la claredat expositiva i li anuncia que encapçalarà el tercer número de *Gaset*a de Lletres, perquè exposa la «manca de sinceritat i d'audàcia crítica sobre les coses, fets i homes catalans, una tendència a la clausura davant dels corrents del món; un arrupiment cínic enfront dels tòpics més rebregats i una absència d'ímpetu creador». Bartra també li notifica la recepció de la revista entre els exiliats: «A Mèxic, el número 1 de la *Gaset*a ha causat un cert rebombori i ha encès d'indignació els tres o quatre nyèbits dialectants i localistes que tenen la idea de tallar el bacallà literari i intel·lectual. No crec, però, que s'atreveixin a plantar cara, que és el que em plauria». I del suport a les seves tesis lingüístiques rebut per

24. L'enquesta va ser publicada al número 1 de *Gaset*a de Lletres i constava de quatre preguntes: «1. ¿Quin valor i vigència té la unificació de la nostra llengua realitzada per Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans; 2. En l'esmerç literari, ¿ha de prevaler la seva forma unitària culta o bé cal tolerar la coexistència de formes dialectals; 3. Suposant que admeteu la multiplicitat, ¿acceptaríeu la validesa de totes les formes dialectals existents (valenciana, eivissenca, maonesa, lleidatana, rossellonesa, empordanesa, barcelonina, etc.), o només les de dues o tres regions privilegiades?; i 4. ¿Per què escriviu en català?». Fou contestada per Rafael Tasis, Joan Triadú, Baltasar Samper, Antoni Ribera, Marià Villangómez, Osvald Cardona, Ramon Folch i Capdevila, Miquel Dolç i Joaquim Amat-Piniella. Val a dir que la majoria de respostes coincidien amb l'opinió expressada per Bartra.

25. La carta de Bartra a Joan Fuster (21-6-1953) esmenta un projecte editorial dels germans Hèctor i Humbert Gally, la «Biblioteca La Fona», dirigida pel mateix poeta, on va veure la llum *Odisseu*. Malgrat que la «Biblioteca» només va publicar aquest volum, Bartra en deuria recuperar, per a la segona part del títol de la secció, el nom. Quant a la carta, vegeu FUSTER (1998: 185-190).

part de Josep Carner en una conferència —presentada per Bartra— que va organitzar la Institució de Cultura Catalana en què es va referir al controvertit tema de les varietats dialectals: «Va dir una frase definitiva: “Cap valor etern no es pot fixar en una llengua fluctuant”» (CARNER 1956: 214-216). La lletra finalitza amb un nou encàrrec de Bartra a Tasis, una nota sobre les *Memòries* (1954) de Josep M. de Sagarra, recentment publicades: «Jo no he llegit el llibre, ni ganes. L’home m’ha repugnat sempre fins a la nàusea i el versaire no m’ha interessat mai gens. Suposo que el llibre deu tenir un interès anecdòtic i de xafarderia, però una recensió podria donar peu a dir veritats sobre un poeta (sic) que durant anys es considerarà “nacional” i la traïció del qual afegeix indignació al fàstic». Tasis (29-6-1956) l’interroga sobre la trama de l’enquesta de l’ús literari del català a escriptors valencians (Joan Fuster i Xavier Casp); altrament l’informa de la darrera aparició pública de Sagarra²⁶ i dels dubtes per a escriure la ressenya sol·licitada.²⁷

Una altra polèmica que generarà Bartra, des de *Gasete de Lletres*, serà a propòsit de l’article «De los poetas» publicat per Joan Oliver, amb el pseudònim de Jonás, a la revista *Destino* en què reflexionava, irònicament, sobre l’ofici de poeta:

¿Por qué y para qué escribe, pues, el poeta? Creo que el poeta, el verdadero poeta, escribe por necesidad moral. Este simple enunciado ya indica el respeto —un respeto temeroso— que él y su obra merecen. Ya que la sinceridad es una ley funesta y fatal, y que excluyen en

26. Tasis escriu sobre aquest fet el següent: «La seva darrera facècia és l’haver pres part, a Madrid, en un míting a l’Estadio Chamartín, en homenatge a Pius XII, junt amb els altres oradors següents: Pablito Calvo, artista infantil de cinema; Capitán Palacios, de la División Azul, repatriat de Rússia, i el rejoneador Álvaro Domecq». Bartra es farà ressò de la notícia a la secció «El mirall i la fona», *Gasete de Lletres* núm. 4, maig de 1956, p. 16, amb el títol, irònic, de «Digna companyia».

27. Tasis no arribarà a redactar la ressenya. Pel que fa a l’opinió que li mereixia Sagarra —«un exemple de com guanyar molts milers de pessetes escrivint en català, amb gran facilitat i sense mica d’exigències»— es poden llegir els articles «Situació de J. M. de Sagarra», *Pont Blau*, núm. 55, maig de 1957, ps. 134-138; i «Carregat de glòria i de popularitat», *Pont Blau*, núm. 106, octubre de 1961, p. 280. En aquest darrer article hi ha l’única referència crítica a les *Memòries*, qualificades de «retaule brillant i vivíssim».

principio todo placer. Digo que el goce empieza donde termina la estricta satisfacción. Comer tan sólo lo que es rigurosamente indispensable para no morir de hambre es un acto de terrible gravedad; el placer se da en lo abundante y potestativo, en lo supérfluo y caprichoso. Vayan ustedes deduciendo que clase de hombre es el poeta (OLIVER 1956: 37).

A la lletra del 6-7-1956, Bartra indica a Tasis que el text amb què obre el quart número de la revista, amb el títol maragallià i rilkeà, alhora, d'«Una noia amb la veu ben viva. Resposta a un jove poeta», és la rèplica a Oliver a qui qualifica, despectivament, de «tristíssim baró vidu d'ell mateix». Tampoc s'escapen de la crítica la seva col·laboració a *Destino*, «un espectacle llastimós»; al mateix temps que desitja que «les seves soporíferes peroracions han de tenir tan pocs lectors com el que ell desitja per a la bona poesia» (BARTRA 1956: 13).²⁸ De fet, la carta li serveix per a exposar la funció que hauria de tenir la poesia moderna —en termes similars als de l'editorial de *Gasete de Lletres*—, ben diferent de la presentada per Tasis al treball *Perspectives de la poesia catalana contemporània (1912-1950)*, que li havia donat a llegir:

La poesia és revolucionària, perquè enmig de la correntia devastadora del temps oposa la seva consciència de l'eternitat, i perquè en èpoques d'aclofament i d'automatisme social reivindica heroicament i crea la facultat de transmetre noves i vives concepcions i, contra les ferotges idolatries, no arriba mai tard a la cita de la llibertat. Cantant, interrogant, profetitzant, maleint, incitant, delirant, determina la sensibilitat de l'època i, com va dir meravellosament Shelley, és el mirall gegantí que l'esdevenidor llança damunt del present. I el poeta no cal que baixi a les cruïlles o places per tal de continuar essent el lladre de foc. [...] Aprofito l'avinentesa per a afirmar i afermar les meves idees i sentiments sobre la poesia moderna. En part, inevitablement, m'arrisco a definicions que em semblen vàlides per a la meva pròpia poesia. Tracto el tema en un pla diferent del vostre assaig sobre poesia moderna, de tan clara exposició i dreturer diagnòstic. Al final del vostre assaig sembla que dubteu sobre les virtuts de la poesia moderna, i, per bé que

28. Bartra recollirà el text, amb el títol i subtítols invertits, a *Sobre poesia*, ps. 45-50.

sense afirmar-ho, hom diria que us inclineu a pensar que ha traït en la seva funció principal. No ho crec pas així. Mai en la nostra època la poesia no havia estat de manera tan profunda i dolorosa això: testimoni, acció i misteri.²⁹

A la resposta Tasis (11-9-1956) expressa el seu parer respecte a l'article d'Oliver: en remarca la ironia que l'impregna i es fa ressò de com el poeta sabadellenc «lamentava que no haguéssiu comprès la intenció purament innocent i sarcàstica del seu escrit».³⁰ Igualment opina sobre l'intent de Bartra de dur a terme una nova enquesta a *Gasete de Lletres* amb el títol de «No Països: Catalunya!»; i defensa l'expressió «Països de Llengua Catalana», que ja havia emprat el 1944 Josep M. Miquel i Vergés a la seva antologia *Els primers romàntics dels Països de Llengua Catalana*, útil per als intel·lectuals balears i valencians de signe catalanista: «Políticament Catalunya és la base de la nostra acció (i Catalunya és el Principat) i espiritualment, la unitat de la llengua ens la dona l'esperança d'una unió federativa més íntima amb les terres germanes —si elles volen unir-se'ns, és clar». Bartra (9-12-1956) replica la proposta de Tasis en to desafiant: «no encendrem cap pàtria amb balearisme, valencianisme, ratpenatisme, alguerisme i altres

29. Tasis havia redactat el 1954 l'assaig *Perspectives de la poesia catalana contemporània (1912-1950)*, probablement destinat a concursar a algun certamen dels Jocs Florals. Va ser reelaborat i amb un nou títol, *La poesia catalana de 1833 a 1953*, passà a formar part del recull *L'espai i el temps*, presentat, sense sort, al premi Josep Yxart el 1956. Va ser publicat pòstumament el 1968 per l'Editorial Selecta amb el títol d'*Un segle de poesia catalana (1833-1953)*.

30. Jaume Aulet es fa ressò d'una carta a Antoni Ribera (7-7-1956) en què Bartra «li comenta que no s'ha pogut estar de respondre a “la grolleria i totxesa dels conceptes” de l'articulista de *Destino* i la seva rèplica des de *Gasete de Lletres* de Mèxic és certament contundent. La resposta de Ribera és, en part, un intent de calmar la situació: “Frena't Agustí; evita que la *Gasete* es converteixi en un pamflet. Si t'he de ser sincer, hi trobo massa atacs personals”» (AULET 2006: 6-7). També Pere Calders intentarà en una carta a Joan Oliver (18-9-1956) desfer el malentès: «El bo del cas —tornant a l'Augustus, que dius tu— és que l'home estima la teva obra i me n'ha parlat sovint amb comprensió. No dic amb admiració perquè en Bartra és summament moderat admirant els demés, però t'asseguro que et té molt en compte. Et serà difícil comprendre-ho així després de l'investida gratuïta que et dedica i no goso demanar-te que facis l'esforç... Perdona'l, doncs, en virtut d'aquella indulgència cristiana concedida a la gent de mal navegar» (GISBERT 2002: 70).

proliferacions de ranguet erudito-regionalista-literari»; i aprofita l'ocasió per passar comptes, de nou, amb el «Grup de Coyoacán» i, en particular, amb Joan Sales: els qualifica «d'ex-energúmens (jo crec que la partícula adjectival és sobrera) que de comunistes han passat a portar llànties a la Mare de Déu de Montserrat». La rèplica de Tasis (23-12-1956) no es fa esperar: amb l'excusa de trametre a Bartra informació sobre la Festa Literària de Santa Llúcia, li demana que no s'aïlli ideològicament i que presti atenció al moviment català a València i les Illes, a la vegada que li prega que passi pàgina, de manera definitiva, amb el «Grup de Coyoacán». La darrera notícia de *Gasete de Lletres* arriba de la mà de Bartra (1-1-1957), que indica a Tasis els motius de la desaparició del suplement: «De moment hem suspès publicar cap més número de la *Gasete de Lletres*. Els números quedaven massa exclusiu d'Anna i jo, i eixamplar-lo hauria significat una dispersió de feina i de temps que no ens podíem permetre. Per altra banda, ja havíem dit fonamentalment tot allò que ens interessava que constés públicament».³¹

4. LA «NOVA COL·LECCIÓ LLETRES»

Hi ha un parell de cartes de l'epistolari que ens informen del món editorial a l'interior de la Catalunya franquista. A la primera, Tasis (8-1-1956) expressa el seu malestar per la ressenya d'Anna Murià a *La Nova Revista* de la novel·la *L'últim combat* (1954), de Fèlix Cucurull, apareguda a la «Nova Col·lecció Lletres», on havia publicat *Sol ponent* (1953) i *La Bíblia valenciana* (1954). I és que la crítica de Murià no es limitava només al llibre de Cucurull sinó que s'estenia a tota la col·lecció:

31. Sobre el tema Tasis adreça una carta a Artís-Gener (13-1-1957): «M'ha escrit en Bartra que havíeu cessat en la publicació de la "seva" *Gasete de Lletres*. I em fa gràcia allò que diu: que s'havia convertit en un clos familiar i no l'interessava tampoc donar-hi entrada a altra gent, i que per altra banda ja havien dit tot allò que volien dir. És un curiós concepte de la vocació periodística de certa gent. Suposo, tanmateix, que deus haver quedat més aviat descansat després d'haver-te després d'aquelles quatre pàgines grogues» (GUZMÁN 2004: 65).

L'editorial de l'obra que comentem, «Col·lecció Lletres», de Barcelona, (que no té res a veure amb «Lletres», de Mèxic), inicià afortunadament amb *El llibre dels set somnis* d'Antoni Ribera, però després ha tingut tan poc encert en la tria d'obres que *L'últim combat* de Fèlix Cucurull és una de les poques excepcions. No voldríem restar prestigi a una empresa editorial de casa nostra i creiem que totes elles són altament meritòries només per l'esforç de superar tantes dificultats, però aquestes dificultats no justifiquen el poc rigor en l'admissió dels textos. Hem de lloar, i no pas blasmar, l'encoratjament als joves que escriuen, sempre que no s'oblidi que el lector també necessita estímulo i que no és pas un estímulo a llegir en català el servir-li obres de baixa qualitat. Per sort, hi ha prou material inèdit —lamentablement inèdit—, prou novells valors ben positius, perquè els editors de dins i de fora de Catalunya puguin abstenir-se d'acollir ineptituds ben paleses, prestigis estantissos i *escriptors de diumenge* de passat i futurs nuls (MURIA 1955: 68).

Per tal de copsar el sentit de les afirmacions de Murià és necessari recordar que la «Col·lecció Lletres» havia iniciat la seva trajectòria a Mèxic acomboiant la revista literària *Lletres* que, entre maig de 1944 i gener de 1948, va publicar deu números sota la direcció d'Agustí Bartra amb la col·laboració d'Anna Murià i Pere Calders i el suport tàcit de Josep Carner. La «Col·lecció Lletres» va fornir-se, de manera gairebé exclusiva, de textos bartrians: *Màrsias* (1946), *Rèquiem* (1949), *Una antologia de la lírica nord-americana* (1951) o *Poemes d'Anna* (1955). Traslladada a Barcelona, la «Col·lecció Lletres» va ser dirigida en una primera etapa per Joan Grases i Rueda (1953-1954), qui la va traspasar a Santiago Albertí. El nou editor, amb el títol de «Nova Col·lecció Lletres», va convertir-la, com indicava a la contraportada, en «una antologia incomparable de la novel·la d'avui». Els títols i els autors que s'hi van publicar tenien, però, una qualitat ben desigual: *Anna* (1953), d'Adolf Nanot; *La ploma groga* (1953), de Ramon Fontanilles; *Els temps ens han fet així* (1953), de Roser Grau; *Auli, fill de Pilat* (1954), de Joan Duch i Agulló; *Es vessa una sang fàcil* (1954) o *Mr. Chase podeu sortir* (1955), de Manuel de Pedrolo; *Cacera en el no-res* (1954), de Nicolau Maria Rubió i Tudurí; *Dotze bumerangs* (1954), de Josep M. Espinàs; *Un còmic de Barcelona* (1954), de Josep M. Poblet o *Camins de somni* (1955), d'Aurora Bertrana. La carta de

Tasis a què fem referència finalitza amb una defensa de la col·lecció i un prec: «jo hi he publicat dues novel·les, i això em dóna dret a preguntar a la vostra muller si m'inclou entre "les ineptituds ben paleses", els "prestigis estantissos" o els "escriptors de diumenge de passat i futur nuls" que ella lamenta veure inclosos a la dita col·lecció».

La diligent resposta de Bartra (21-1-1956) inclou una carta d'Anna Murià en què dóna resposta a les qüestions plantejades per Tasis. D'entrada, parla del ressentiment que té envers els responsables de l'editorial barcelonina:

La primitiva col·lecció era un calc de les nostres edicions: no sols se'n copià el nom sinó el caràcter de la portada, el dibuix de la capçalera fet per Calders. Cert que es tractava d'una transmissió que férem voluntàriament a l'amic Ribera. Però després la col·lecció canvià de mans i començà a obrar amb un esperit contrari al de la nostra, a publicar i anunciar obres que ens eren inacceptables, àdhuc d'una persona a qui posàvem el vet.

La lletra de Murià també revela a Tasis la identitat dels qualificatius aplicats a alguns escriptors: precisa que no es referia només als autors que formen part de la «Col·lecció Lletres» sinó també als que donen a conèixer els editors i que publiquen fora de Catalunya; critica de manera especial els textos publicats de Fontanilles i Nanot i corrobora: «però almenys no em negareu que *Els temps ens han fet així* i *Un còmic de Barcelona*, entre altres, mostren ineptituds ben paleses»; considera Tasis un autor plenament consolidat a diferència dels «escriptors de diumenge que per a mi són els del hobby literari, els Hurtado,³² els

32. Murià fa referència al recull d'Odó Hurtado, *Unes quantes dones* (1955), que havia obtingut el premi «Narcís Oller» l'any anterior. A la ressenya, apareguda al número 3 de la *Gasetta de les Lletres* Murià s'esplaiava en la crítica: «D'antuvi, el títol més aviat antiestètic d'aquest llibre ens predisposa a dubtar del seu valor literari. L'obrim i la primera lectura, durant moltes pàgines, confirma la primera impressió: estil inexistent, és a dir explicació casolana sense forma creada; descripcions de cronista de societat; personatges que només són maniquís; manca de bellesa i de traça narrativa; de tant en tant, algun concepte de mal gust» (MURIÀ 1956: 12). Contràriament Tasis, des de *Pont Blau*, remarcava «la importància que, per al crític, té aquest primer llibre de l'Odó Hurtado, cronista de la psicologia femenina catalana i narrador perfectament segur del seu ofici» (TASIS 1956: 32).

Poblet, els autors de novel·les de besavis...»;³³ per últim, «en referir-me als prestigis estantissos, a les glòries oblidades semblants a les dels ex-primers de la classe i guanyadors de premis escolars, pensava concretament en el cas Benguerel».³⁴

5. EDICIONS, LECTURES I ESTUDIS

La correspondència ens proporciona igualment notícies sobre la gènesi d'alguns textos i edicions de l'obra bartriana. Així Bartra (8-6-1955) agraeix a Tasis haver acceptat formar part del comitè d'edició de la traducció francesa *Le livre de Marsias*, alhora que li notifica la pròxima aparició de la versió castellana d'*Odisseu*, editada pel Fondo de Cultura Económico.³⁵ En una altra lletra (22-2-1956) li comenta dos nous projectes: la redacció de noves figures per a *Odisseu* ja que «tal com existeix ara, sols és la part central d'una obra més vasta que un dia enllestiré»; i la finalització de la peça teatral en un acte, *Cora*.³⁶ Més endavant (2-5-1956) li notifica l'aparició del poemari *L'evangeli del vent*, editat per Costa-Amic, «que recull tota la meva producció lírica des de *Màrsias i Adila*».³⁷ A la darrera carta (8-5-1961), li exposa nous projectes: la traducció «d'un centenar de pàgines de poesia per l'antologia de poesia universal que estic fent» i de «la refosa total de *Màrsias i Adila*»; i li dona notícia

33. Es tracta de l'obra del fisiòleg August Pi i Sunyer *La novel·la del besavi*, publicada a Mèxic el 1944.

34. L'adjudicació del premi «Edicions Proa» dels Jocs Florals de Perpinyà el 1950 a Xavier Benguerel per *L'home dins el mirall* va tenir un veredicta polèmic ja que es tractava d'una obra publicada anteriorment a Buenos Aires, en castellà, la qual cosa feia inoperants els propòsits del premi de donar a conèixer textos inèdits. Les crítiques a Benguerel van continuar quan el 1952 va obtenir, amb la novel·la *La família Rouquier*, el premi «Joanot Martorell».

35. *Le livre de Marsias* va ser publicat a París el 1956 en una traducció de Louis Bayle; un any abans havia aparegut a Mèxic *Odiseo*, la versió castellana de Ramon Xirau i d'Agustí Bartra d'*Odisseu*.

36. *Cora y la granada* va ser publicada el 1957 al suplement *Mèxico en la cultura* del diari *Novedades*.

37. *L'evangeli del vent* va publicar-se el 1956 a Mèxic, a la «Biblioteca Catalana», amb una portada de Picasso.

de les publicacions *Cristo de 200.000 brazos* i el llarg poema *Quetzalcòatl*.³⁸

Un altre aspecte de l'epistolari és l'opinió que mereixia a Tasis l'obra literària de Bartra. Vegem-ne algunes mostres: *Odisseu* (22-3-1954), «una de les obres més carregades de força lírica que he llegit en molt de temps, i amb un lèxic ple de riquesa i de valors expressives»;³⁹ *Antologia de la lírica nord-americana* (20-2-1955), «he pogut comprovar la gràcia poètica i l'exactitud de forma i sentit dels vostres versos»; *Poemes d'Anna* (29-6-1955), «un exemplar que hauré de rellegir més d'un cop i que té per a mi, entre altres virtuts literàries, la de contenir poemes d'amor, francament d'amor, sense més angoixes que les que el món exterior ens procura i sap introduir àdhuc. Us felicito, doncs, perquè sabeu fer bells i forts versos i cantar la dona i l'amor amb imatges seves i eternes, que han d'arribar forçosament al cor i al cervell del lector»; i *L'evangeli del vent* (23-12-1956), «compendi de la vostra tasca en els darrers anys, és d'una noblesa i d'una riquesa de tons i de verb que no tenen parió en la lírica catalana contemporània, que tant es dol de la manca d'empenta i d'ambició. I encara teniu un mèrit incomparable: que heu donat una nova vida a la poesia amorosa, que d'ençà de la mort de Salvat-Papasseit, havia emmudit en català». En canvi, la valoració que fa Bartra de la producció de Tasis es limita a *És hora de plegar* (6-7-1956), «no fou llegit sinó devorat per l'Anna i per mi, arrabassant-nos l'un a l'altre el llibre a la més lleu badada, com passa sempre en les bones novel·les d'aquest gènere. Però la vostra no és bona sinó extraordinària, una de les millors que hem llegit (perdó, devorat) de molts anys ençà».

Un dels temes recurrents a les darreres cartes és l'estudi que Tasis projecta sobre l'obra bartriana. A la primera lletra en què el comenta (23-12-1956) indica a Bartra els llibres a què se cenyirà (*Odisseu*,

38. L'antologia de la lírica universal en què treballava és *El Canto del Hombre*, que va romandre inèdita fins al 2008. Pel que fa a la versió castellana —i anglesa— de *Màrsias i Adila* va ser publicada a Mèxic el 1962. El 1958 ja havia vist la llum *Cristo de 200.000 brazos* i el 1960, la versió castellana de *Quetzalcòatl*.

39. Pere Calders havia qualificat, des de *Pont Blau*, l'obra «per la seva concepció i el seu desplegament» com «una de les zones més altes d'ambició on han arribat les nostres lletres» (CALDERS 1953a: 213).

L'evangeli del vent i *Poemes a Anna*) i la destinació del text: el trameirà a *Pont Blau* i no a *La Nova Revista* «on podria semblar massa una cosa de família»; la principal dificultat per a dur a terme el treball és la feina diària: «onze hores llargues que cada dia estic lligat a la llibreria i impremta i les exigències de la vida familiar i social». Bartra (1-1-1957) li agraeix l'estudi i li demana si es podrà reproduir, en castellà, en el llibre de Cecília Gironella *Agustí Bartra, el poeta*, que inclourà també fragments de la llavors encara inèdita *Crònica de la vida d'Agustí Bartra* d'Anna Murià.⁴⁰ Tasis s'excusa (3-2-1957) de no poder-lo tenir enllestit immediatament, «sóc allò que en diuen un home ocupat», encara que ha ampliat el camp de treball amb nous llibres (*L'estel sobre el mur*, *Antologia de la poesia nord-americana*, *Poemes. Primera antologia* i *Màrsias i Adila*). Amb tot li proposa de publicar-lo «en una mena de revista literària, per l'estil de les franceses, que hom diu que serà viable —en català, no cal dir-ho» ja que «la vostra poesia no és prou coneguda a Catalunya».⁴¹ Més endavant, Tasis (24-9-1957) li dóna les gràcies per la tramesa del llibre de Gironella i li reitera, una vegada més, «la manca de temps i la temença de fer, per manca també de preparació i capacitat, una cosa indigna del vostre talent, ha ajornat fins ara el meu propòsit, però us he d'assegurar que no hi renuncio». Gairebé quatre anys després (3-4-1961) li recorda que encara no ha pogut escriure el treball: «Tinc en un prestatge de la biblioteca, ben arrengrats, tots els vostres llibres (àdhuc algun que, excepcionalment, he pogut pescar a alguna llibreria de vell) i espero el dia que pugui fer-ne un estudi prou dens per establir la vostra "Situació", si em permeteu la petulància de qualificar així unes siluetes d'escriptors que tenen més intenció crítica que veritable profunditat».⁴²

40. El llibre es publicarà a Mèxic el 1957 amb el títol d'*El ojo de Polifemo (Visión de la obra de Agustí Bartra)*. Sobre el contingut d'aquest llibre vegeu AULET (2000: 424-428).

41. Tasis probablement s'està referint a la revista literària trimestral *Quart Creixent*. Va aparèixer el 1957 i entre els col·laboradors hi havia, a més de Tasis, Albert Manent, Joan Fuster, Salvador Espriu, Maurici Serrahima o Manuel de Pedrolo, entre d'altres. Només van sortir-ne quatre números.

42. Tasis havia escrit diversos articles a *Pont Blau* amb el títol sarrià de «Situacions», a banda de l'al·ludit sobre Josep M. de Sagarra. La resta de textos són els següents: «Situació de Josep Pla», núm. 74, novembre de 1958, ps. 394-398; «Situació

A la correspondència també trobem referències puntuals sobre altres qüestions literàries: la col·lecció «Els autors de l'Ocell de Paper» (1-6-1956) que, en paraules de Bartra, «fa molt goig dintre la seva sobrietat, però crec que és una llàstima que no pugui tenir un major nombre de pàgines»;⁴³ la petició de Miquel Arimany per incorporar Bartra a la nòmina de col·laboradors de la revista *El Pont* (6-7-1956); la tasca traductora de Bartra i Tasis: Louis Aragon, W. H. Auden, Pierre Bayle, Ben Jonson o Stephen Spender (20-2-1955, 8-1-1955, 8-1-1956, 12-1-1956, 21-1-1956, 13-9-1956, 25-12-1956) o la frustrada traducció al portuguès d'una obra de Bartra a càrrec de Manuel de Seabra (3-2-1957).⁴⁴

6. CODA

Com hem assenyalat a l'inici de l'estudi, l'epistolari entre Bartra i Tasis s'interromp, sense arribar a esllanguir-se del tot, el novembre de 1957; una de les causes que en desencadenarà la suspensió serà, com hem apuntat, la discrepància política pel nom dels territoris de parla catalana. Un any en què el poeta també trencarà els ponts amb Antoni Ribera (arran de les col·laboracions a *Destino* sobre submarinisme), Joan Fuster (per les opinions contràries a la diversitat regional valenciana dins el català i per la defensa d'Eugeni d'Ors) i Josep Janés; un fet que l'abocarà a un aïllament gairebé total. De tota manera Bartra, a la darrera carta conservada (8-5-1961), encara confiava a poder reprendre la correspondència amb Tasis, amb l'estudi promès com a punt de partida: «Us agraeixo per endavant el vostre interès per la meua obra, i conec prou bé els vostres registres per saber que el que

de Gaziél», núm. 77, març de 1959, ps. 74-79; «Situació de Ferran Soldevila», núm. 84-85, octubre-novembre de 1959, ps. 290-294; i «Situació de Joan Fuster», núm. 126, octubre-desembre de 1963, ps. 194-198.

43. La sèrie «Els autors de l'Ocell de Paper» va iniciar-se el 1955 i es va arribar a publicar vint-i-tres volums, de vint-i-quatre a vint-i-vuit pàgines. Cada volum reunia l'obra de tres autors, que anava acompanyada per il·lustracions de diferents grafistes.

44. La carta de Tasis no indica quina era l'obra que volia traduir Seabra. La primera versió d'una obra de Bartra al portuguès data de 1965, any en què Stella Leonardos publica a Sao Paulo *Marsias i Adila*.

un dia fareu serà segellat per la lucidesa crítica, el rigor i l'amor». Tasis, malgrat l'excel·lent concepte en què tenia la producció bartriana, no va arribar ni tan sols a iniciar-ne la redacció. La darrera notícia que tenim de les relacions entre ambdós intel·lectuals és la tramesa que efectua Bartra, des de Ciutat de Mèxic el 28-6-1966, de la seva antologia *La luz en el yunque* (1965) amb la dedicatòria següent: «A Rafael Tasis, en la mateixa forja... Amb l'abraçada de l'amic».

BIBLIOGRAFIA

- ARIMANY (1967): Miquel Arimany, *Símbol vivent. Biografia de Rafael Tasis*, Barcelona: Miquel Arimany.
- AULET (1998): Jaume Aulet, «La correspondència d'exili d'Agustí Bartra», dins: Manuel Aznar Soler (ed.), *El exilio literario español de 1939*, vol. I, Sant Cugat del Vallès: GEXEL, ps. 539-554.
- (2000): Jaume Aulet, «Algunes dades sobre la recepció de l'obra d'Agustí Bartra durant els anys de l'exili», dins: Manuel Aznar Soler (ed.), *Las literaturas del exilio republicano*, vol. I, Sant Cugat del Vallès: GEXEL, ps. 419-438.
- (2006): Jaume Aulet, «Nota introductòria» a *Correspondència entre Agustí Bartra i Joan Oliver, Papers Bartra*, 10, Terrassa: Ajuntament de Terrassa, ps. 5-9.
- BARTRA (1956a): Agustí Bartra, «Carta oberta a un escriptor valencià», *Gasetta de Lletres*, 1 (febrer), p. 1.
- (1956b): Agustí Bartra, «Una noia amb la veu viva. Resposta a un jove poeta», *Gasetta de Lletres*, 4 (maig), p. 13.
- CALDERS (1953a): Pere Calders, «L'Odisseu d'Agustí Bartra», *Pont Blau*, 11 (setembre), p. 213.
- (1953b): Pere Calders, «Joan Triadú», *Pont Blau*, 13 (novembre), p. 282.
- (2012): Pere Calders, *Fe de vida. Cartes a Rafael Tasis*. Barcelona, Acontravent.
- CAMPILLO (1994): Maria Campillo, *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- CAMPS (2010): Josep Camps Arbós, *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CARNER (1956): Josep Carner, «La literatura catalana avui en dia», *La Nova Revista*, 9 (març), ps. 214-216. També a Josep Carner, *Prosa d'exili*, Barcelona: Edicions 62, 1985, ps. 171-176.
- CASACUBERTA (1989): Margarida Casacuberta, «Quaderns de l'Exili (Mèxic 1943-1947), una revista d'agitació nacional», *Els Marges*, 40 (setembre), ps. 87-105.
- CASALS (1981): Glòria Casals, «La Nova Revista i La Nostra Revista: dues publicacions de l'exili català a Mèxic», *Serra d'Or*, 258 (març), ps. 29-31.
- CORTÉS (1998): Santi Cortés, «Introducció» a Joan Fuster, *Correspondència*, vol. 2, València: Tres i Quatre, ps. 13-48.
- ESPINÓS (2004): Joaquim Espinós, «L'epistolari de Joan Fuster amb l'exili americà», dins: Carles Cortés, Joaquim Espinós, Anna Esteve, Àngels Francès (eds.), *Epístola i literatura*, Alacant-València: Dene, ps. 205-216.
- FERRER & PUJADAS (1993): Josep Ferrer i Joan Pujades (eds.), *Epistolari Joan Fuster - Vicenç Riera Llorca*, Barcelona: Curial.
- FÈRRIZ (2009): Teresa Fèrriz Roure, *Escriptors i revistes catalanes de l'exili. Índex de deu publicacions editades a Mèxic (1939-1981)*, Barcelona, UOC.
- FUSTER (1954): Joan Fuster, «La raó de cadascú», *Pont Blau*, 18 (abril), p. 107.
- (1998): Joan Fuster, *Correspondència*, vol. 2, València: Tres i Quatre.
- (2009): Joan Fuster, *Correspondència*, vol. 11, València: Tres i Quatre.
- GISBERT (2002): M. Eugènia Gisbert (ed.), «Una correspondència entre Pere Calders i Joan Oliver», *Els Marges*, 71 (desembre), ps. 67-88.
- GONZÁLEZ (2007): Oriol González i Tura, «Papers Bartra», *Estudis Romànics*, vol. XXIX, ps. 517-521.
- GUILLAMON (2015): Julià Guillamon, *Joan Perucho, cendres i diamants. Biografia d'una generació*, Barcelona: Galàxia Gutenberg.
- GUZMÁN (2004): Carlos Guzmán Moncada, *En el mirall de l'altre. Paraules d'Opton el Vell, l'escriptura dialògica d'Avel·lí Artís-Gener*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- MALÉ (1999): Jordi Malé, «L'antologia de Joan Triadú (1951) i el mesuratge de Carles Riba», dins: Glòria Bordons i Jaume Subirana (eds.), *Literatura catalana contemporània*, Barcelona: UOC - Edicions Proa, ps. 239-244.
- MANENT (1976): Albert Manent, *La literatura catalana a l'exili*, Barcelona, Curial.
- MURIÀ (1955): Anna Murià, «Els llibres i els autors», *La Nova Revista*, 3 (maig-juny), p. 68.
- (1956): Anna Murià, «Els llibres», *Gasetta de Lletres*, 3 (abril), p. 12.
- (1990): Anna Murià, *Crònica de la vida d'Agustí Bartra*, Barcelona: Pòrtic.
- NOGUER (2007-2008): Marta Noguer Ferrer, *Estudi de Pont Blau (1952-1963). Una revista cultural i literària entre l'exili a Mèxic i els Països Catalans*, tesi doctoral dirigida per Maria Campillo, Universitat Autònoma de Barcelona: Departament de Filologia Catalana.
- OLIVER (1956): Joan Oliver [Jonás], «De los poetas», *Destino*, 980 (maig), p. 37.
- POBLET (1967): Josep M. Poblet, *Rafael Tasis. Conducta i exemple*, Barcelona: Grijalbo.
- RIBERA (1954): Antoni Ribera, «El dret a triar», *Pont Blau*, 18 (abril), p. 107.
- TASIS (1954): Rafael Tasis, «Sobre Joan Triadú, antologista», *Pont Blau*, 18 (abril), p. 110.
- (1956): Rafael Tasis, «Recensions», *Pont Blau*, 39 (gener), p. 32.